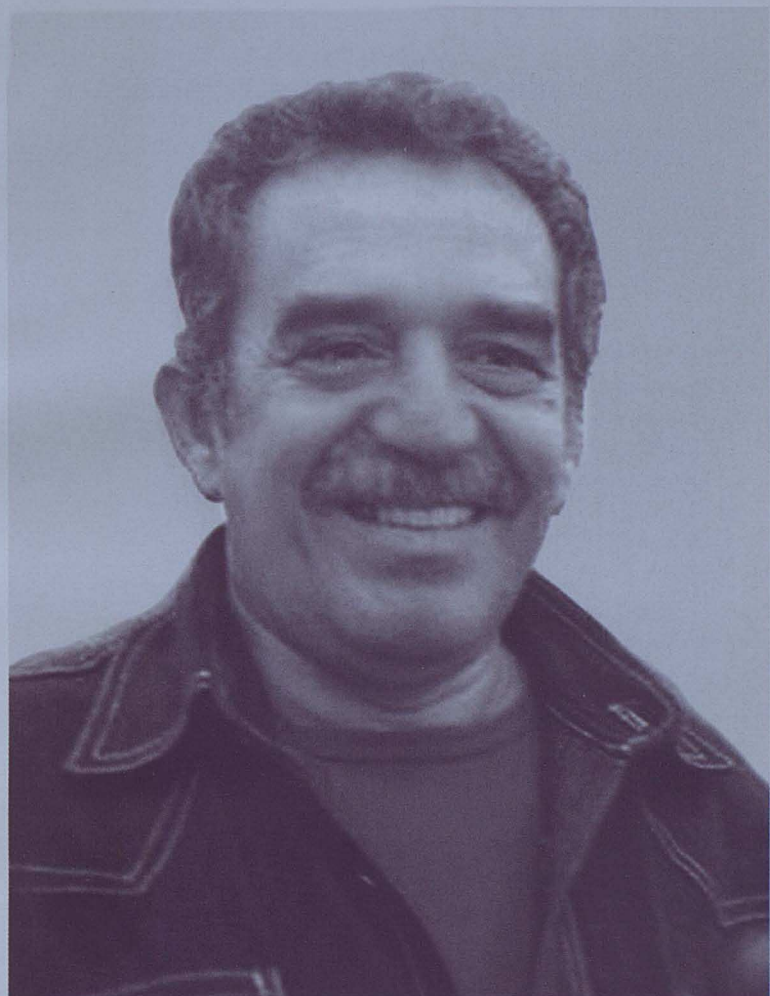

11 320к

Габриель Гарсиа
МАРКЕС

ХИКАЯТТАР
ӘҢГІМЕЛЕР

әлем әдебиеті кітапханасы

**“МӘДЕНИ МҰРА”
МЕМЛЕКЕТТІК БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ
КІТАП СЕРИЯЛАРЫ
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТҰҢҒЫШ ПРЕЗИДЕНТІ
НҰРСҰЛТАН НАЗАРБАЕВТЫҢ
БАСТАМАСЫ БОЙЫНША ШЫҒАРЫЛДЫ**

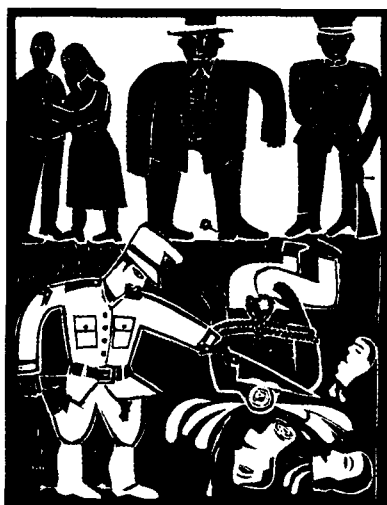
**АСТАНА
2007**

“МӨДЕНИ МҮРА”
МЕМЛЕКЕТТІК БАҒДАРЛАМАСЫН
ІСКЕ АСЫРУ ЖӨНІНДЕГІ
ҚОҒАМДЫҚ КЕҢЕСТІҢ ҚҰРАМЫ

Әшімбаев М.С., кеңес төрағасы
Асқаров Ә.А., жауапты хатшы
Абдрахманов С.
Аяған Б.Ғ.
Әбусейітова М.Қ.
Әжіғали С.Е.
Әлімбаев Н.
Әуезов М.М.
Байпақов К.М.
Биекенов К.Ү.
Бұрханов К.Н.
Досжан А.Д.
Ертісбаев Е.Қ.
Есім Ғ.
Қасқабасов С.А.
Қошанов А.
Нысанбаев Ә.Н.
Салғара Қ.
Самашев З.
Сариева Р.Х.
Сейдімбек А.С.
Сұлтанов Қ.С.
Тұяқбаев Қ.Қ.
Түймебаев Ж.Қ.
Хұсайынов К.Ш.
Шаймерденов Е.

Габриель Гарсиа
МАРКЕС

ХИКАЯТТАР
ӘҢГІМЕЛЕР

әлем әдебиеті кітапханасы

Аударма

**“Мәдени мұра” мемлекеттік бағдарламасы
көркем әдебиет секциясының мүшелері:**

Кекілбаев Әбіш (*серияны құрастырушы*), Абдрахманов Сауытбек
(*төраға*), Әбдіков Төлен, Асқаров Әлібек, Бельгер Герольд,
Елеукенов Шерияздаң, Нұрғали Рымғали, Нүрпейісов Әбдіжәміл,
Михайлов Валерий, Мұртаза Шерхан, Мырза Әли Қадыр,
Оразалин Нұрлаң, Сүлейменов Олжас, Тарази Әкім,
Шапай Тұрсынжан, Юсупов Кеңес.

Орыс тілінен аударған
Кеңес Юсуп

Маркес Габриель Гарсиа.
М 23 Хикаяттар. Әңгімелер.
Астана: Аударма, 2007. – 288 бет.

ISBN 9965-18-219-1

ББК 84(7 Кол)7-44

ISBN 9965-18-219-1

© Қазақша аудармасы,
Юсуп К., 2007
© “Аударма” баспасы, 2007

Габриель Гарсиа МАРКЕС

Жиренішті өліммен өлген Полиниктің мәйіті жсөнінде Креонт қала тұрғындарының бірде-біреуі оны жерлемесін, аза тұтпасын, көмүсіз қалдырсын, жылап жоқтамасын, тарпа бас салатын тағы аңқұстың жемтігіне қалдырсын, деген жарлық шығарған екен дейтін сөз бар.

Ізгі жүректі Креонт бұл жарлықты сен және мен үшін, әлбетте мен үшін жария етуге пәрмен берген; естімей қалғандарға естірту үшін өзі де осында келеді деген сөз бар; жерлеу болмайды, өйткені тыйымды бұзғандарға халық тас атады.

(“Антигонадан”)

Селеннің ортасынан кенеттен құдды бір қуатты құйын көтерілген тәрізді, қураған жапырақтарды қуалай әкелген банан компаниясы лап берді. Ырық бермес ығы-жығы жапырақтар – бөтен жерлердің адамы мен затының қоқысы, алыстаған сайын алдамшы дүниеге ұқсап бара жатқан анау азамат соғысының күйігі. Жапырақтар дес берер емес, судырап түсіп жатыр. Қалың тобыр бойынан шығарған қолқа қабатын сасық иісімен, адам терісі мен аңдыған ажалдан бөлінген сасық иісімен айнала төңіректің бәрін тоқтаусыз улап барады. Бір жылға жетер-жетпес мерзімнің ішінде мекенді таусылып бітпейтін тауқыметтің көң-қоқысымен көміп тастады, көше біткенді өзінің сан-сапалақ қоқсығының астында қалдырды. Екілене соққан есер желдің екпінімен қалдық біткен қапелімде төбе-төбе үйіндіге айналып, ақыры бір жақ шеті өзенге, екінші беті бейітке тірелетін, басқа мекендердің қағынды-соғындыларынан тұратын айрықша бір құранды кентке айналды.

Оның қуатты иірімі тартып әкелген адам қоқысымен қатар онда бакалея дүкеншіктерінің, ауруханалардың, опа бермес орын-

дардың, электр стансаларының қалдықтары орын тепті; өзімен бірге бар болғаны ағаш жағдан немесе іш киімінің жалғыз ғана бумасымен келген жалғыз басты әйелдер мен қашырларының тізгінін қонақүйдің ағаш маласына байлаған, ал бірнеше айдан кейін өзінің жеке үйі, екі кәнизәгі мен соғысқа кеш кірісулерінің салдарынан өздеріне уақтылы берілмей қарыз болып қалған әскери атақтарын алған салт басты еркектер қоныс тепті.

Жапырақтар құйынымен бірге бізге үлкен қалалардағы сұрқай махаббаттың сұқсырлары да келіп жетіп, ағаш итарқаларын соғып алды; алғашында бұл кереуеттің жартысы жалғыз түнге жабырқаулы баспана болған меңіреу қуыс еді, соңынан жасырын салдақылқтың шуы мен дуы көп көшесіне, соңыра зинақорлықтың селеннің өз ішіндегі оқшау отауына айналды.

Бейтаныс жүздердің осы қым-қуыт қара дауылының, қара-жолдың қақ ортасына тігілген шатырлардың, көшеде қымсынбай киімдерін алмастырған еркектердің, қолшатырларының астында, жағдандарының үстінде отырған әйелдердің, қаптаған қашырлардың – қонақүйдің қорасында қалдырылған аштан қатуға шақ қалған қашырлардың ортасында біздер, алғашқы қоныстанушылар, соңғылар, жатжұрттықтар, көктен түскендер болып шықтық.

Соғыстан кейін Макондоға келген біздер оның жерінің құнарын көргенде, күндердің күнінде қуарған жапырақтардың осылай қарай жөңкіле ұшатынын білген едік, бірақ оның тегеурінін бағамдай алмай қалған екенбіз. Сондықтан да жойқын селдің жақындай түскенін аңдаған бетте, ыдыс-аяғымызды табалдырығымыздың алдына қойып, төзімімізді жанып, жаңадан келгендердің бізді танитын сәтін тостық. Міне, пойыздың алғашқы дыбысы шықты. Қурағандар соған қарсы көтеріле ұшты, алайда ұшу кезінде қауқарынан айырылып, бір-біріне жабысып ауырлай түсті; содан бастап бұлар іріп-шірудің табиғи үдерісіне ұрынып, топырақ түйірлерімен араласып кетті.

(Макондо, 1909 жыл)

1

Өмірімде өлген адамды көргенім осы. Бүгін күн сәрсенбі, маған сонда да жексенбі сияқты көрінеді, өйткені мені мектепке жібермей, үстіме ол жер-бұл жері батып мазамды кетірген жасыл барқыт көстөм кигізді. Анамның қолынан ұстап, жиһазға соғылып қалмас үшін алдына кезене ұстаған кәшкүрін тықылдата ілгері

басқан атамның (қара көлеңкеде көзі көрмейді, әрі ақсаңдайды) соңынан ілесе жүрген мен қонақжайдағы үлкен айнадан басынан аяғына дейін жасыл киген, мойнын крахмалданған ақ бант қажаған өзімді көрдім. Мен бұлыңғыр тартқан сопақша әйнектен өзімді көріп: “Мынау мен, бүгінгі күн жексенбі сияқты”, – деп ойға қалдым.

Біз өлген адам жатқан үйге келдік.

Жан-жағы жабық бөлменің ішінде тыныс алатын ауа жоқ. Сырттағы күннің зыңылынан өзге дыбыс естілмейді. Ауа тұнып қалған, тұтқыш тартқан, одан таспа тілуге болатын тәрізді. Өлікті жамбасына жатқызған жатынжайда жағдандардың иісі шығады, бірақ өздері еш жерден көзіме түскен жоқ. Бұрышта бір шығыршығына ғана ілінген аспалы төсек көрінеді. Мұндай иіс күресінде ғана болады. Біздің айналамыздағы ескіріп, тозығы жеткен заттардың сыртқы түрінің өзі күресіннің иісін шығаратындай әсер туғызады, шын мәнінде олардың иісі өзгеше деген ой келді маған.

Бұрын өлгендер қалпақ киіп жатады деп ойлаушы едім. Олай емес екен. Байқаймын, олардың шаштары ағарған, иектері орамалмен таңылатын көрінеді. Аузы сәл ғана ашылыққырап қалған екен, көгерген еріндерінің астынан кір шалған тістері көрінеді. Бір жақ езуінен тістелген, ісініп, түбінен тартып тастаған кездегі саусақ секілді қарайып қабарған тілі шығып жатыр. Көзі басқа адамдардікіндей емес, бағжиып қалыпты, сәулесіз секілді, терісі көңденіп су сіңген топырақ тәрізді. Мен өлгендер тыныш ұйқыдағы адамдар сияқты шығар деп ойлаушы едім, енді байқаймын олай емес екен: қайта ол ұйқысы қашқан, төбелестен кейін әлі де сабасына түсе қоймаған адам тәрізді.

Анам да жексенбі күніндегідей киінген. Басында құлағын жауып тұратын ежелгі сән үлгілі сабан қалпақ, үстінде жеңі білегін жауып тұратын, биік жабық жағалы қара көйлек. Бүгін сәрсенбі болған соң ба екен, ол маған бөтен, бейтаныс адамдай көрінеді, содан атам табытты кіргізген адамдарға қарай көтерілген кезде анамның маған бірдеңе айтқысы келгендей болған сияқты. Анам жабық терезеге арқасын беріп менің жанымда отыр. Ол ауыр тыныс алады, асығыс кие салған шләпісінің астынан шыға беретін шаштарын әлсің-әлі түзеп әлек. Атам табытты төсектің жанына қоюды бұйырды. Сонда ғана мен оған өлген адамның еркін сыятынын аңдадым. Алғашқы алып кірген сәтте мен кереуетте ұзыннан түсіп жатқан адамға табыт қысқа болады деп ойлаған едім.

Мені неге өкелгенін білмедім. Бұл үйге бұрын-соңды аяқ басқан емеспін, тіпті бос тұрған үй санайтынмын. Мен ес білгелі есігі

ешқашан ашылмаған бұрыштағы үлкен үй. Менде мұнда біреу тұратын шығар деген ой болған емес. Бүгін ғана білдім, анам маған: “Түстен кейін сен бүгін мектепке бармайсың”, – дегенде мен қуана қойғаным жоқ, өйткені ол сөздерін қатқыл байсалды дауыспен айтты, содан кейін бір сөз айтпай, жасыл барқыт кестөмімді әкеліп мені шыттай киіндірді, соңынан біз атама ілесіп көшеге шығып, біздің үймен арадағы үш үйдің жанынан өтіп осы үйге келдік, сонда ғана мен мұнда біреудің тұрғанын білдім. Өлген біреу, осында тұрған да біреу екен; маған анам: “Докторды жерлеу кезінде сен өзінді дұрыс ұстауға тиіссің”, – дегенде меңзеген адам осы екен.

Кірген бетте мен ешқандай өлген адамды көргенім жоқ. Есіктің аузында тұрып, басқаларман сөйлесіп тұрған атама ғана көзім түсті. Ол үнсіз бізге ілгері жүруіміз керек екенін нұсқады. Мен сол сәтте бөлмеде біреу бар деген ойға келдім, бірақ табалдырықтан аттаған бетте ол қараңғы да қаңырап бос тұрғандай көрінді. Ыстық бірден бетімді шарпыды, күресіннің иісі мұрныма келді, әдепкіде үстімізден басқан үлкен толқындай арыла қоймаған иіс те, ыстық та етіміз үйрене келе кері лықсыды. Анам қараңғы бөлмеде мені жетелеп әкеліп бұрышқа өзінің қасына отырғызды, біраздан кейін үй ішіндегі заттарды ажырата бастадым. Атамның терезені ашпақ болып, кәшкүрімен сырмаларына ұрғылап әлектенгенін көрдім, бұлар терезе ойығына өзінің ағаш жақтауларымен жабысып қалған тәрізді, ырыққа көнер емес. Оның пенжегіне кәшкүрінің әр тарсылынан бұрқырай көтерілген шаң қонды. Атам өзінің амалы құрығанын айтқан кезде, терезеге мойнымды бұрған мен кереуетте әлдекімнің жатқанын көрдім. Бір ер адам қарайып, ұзынынан түсіп созылып, қимылсыз жатыр. Мен анама бұрылдым. Ол бөтен адам секілді, байсалды кейіпте басқа жаққа қарап отыр. Аяғым қарыс сүйем жерге жетпей тіреусіз қалған соң мен қолдарымды құйрығымның астына салып, алақандарыммен отырғышты таянып, аяқтарымды ілгері-кейін қозғай бастадым. Кенеттен анамның айтқан сөздері есіме сап ете түсті: “Докторды жерлеу кезінде сен өзінді дұрыс ұстауға тиіссің”. Жонымнан суық бірдеңе осып өткендей болды. Мен бұрылып артыма қарадым, кеуіп жарыла бастаған құрғақ ағаш қабырғадан маған біреу тіл қатқандай: “Аяғыңды көстендетпей, тыныш отыр, кереуетте жатқан адам, доктордың өзі, ол өлді”. Кереуетке көз салғанда мен оны анық көрдім. Оның демалып жатқан адам емес, өлік екеніне көз жеткіздім.

Сол сәттен бастап кереует жаққа қанша қарамауға күш салсам да, біреу мойын бұруыма мұрша бермей, басымнан тас қылып

ұстап тұрғандай, жанарларымды тайдырып әкетсем де, қараңғыда алдымнан оның аларған көздері мен көгерген кейпі елес береді.

Неге екені белгісіз, жерлеуге ешкім келмеді. Келгендер атам мен атама жұмыс істейтін төрт гуахиро-үнділіктер ғана. Олар өздерімен бір сөмке әк әкеліп, оны табыттың ішіне септі. Егер анам алабөтен мінезді аңғырт адам болмағанда, олардың неге бұлай істегенін сұрап алатын едім. Табытқа неге әк сепкенін түсіне алмадым. Сөмкедегі әк таусылғанда, еркектердің бірі оны табыттың үстінде сілкілеп, оның ішінен әкке қарағанда ағаштың жоңқасына көбірек ұқсайтын соңғы түйіршіктері төгілді. Үнділіктер өлікті біреуі иығынан, біреуі аяғынан ұстады. Мәйіттің үстінде жалпақ қара белбеумен буынған көнетоз шалбар, сұр көйлек. Тек сол аяғында ғана бөтенке бар. Бір аяғың – патша, бір аяғың – құл, дейді Ада. Оң бөтенкесі төсегінің шетінде жатыр. Кереуетінде өлікке әлдене бөгет жасаған тәрізді, табытта өзін қолайлы, жайбарақат сезінетіндей. Оның кескіні, төбелестен қызынған жанды адамның кескіні секілді, ақыры жайлы орнын енді тапқандай жүзі жұмсарып, жылы жадыраңқы кейіпке көшкендей.

Атам бөлме ішін аралап жүр. Ол оны-мұны заттарды жинастырып, оларын табыттың ішіне салды. Мен атамның табытқа неге заттарды салып жатқанын түсіндірер деген оймен тағы да анама қарадым. Бірақ қара киінген анам селт етпеген самарқау қалпында, өлік жатқан жаққа қарамауға тырысып отырған сыңайлы. Менің де қарағым келмейді, бірақ қарамасқа дәрменім жоқ. Мен оған көз алмай қараймын, мен оны бағып отырмын. Атам табытқа кітап салып, адамдарға белгі берді, олардың үшеуі келіп, табыттың қақпағын жапты. Сол сәтте ғана менің мойнымды сол жаққа қаратып тапжылтпай ұстаған қолдардың босатқанын сезіп, бөлменің ішін шола бастадым.

Анама бұрылдым. Осында келгеннен бері ол алғаш рет маған ештеңе аңғарып болмайтын сабырлы салқын жымыиспен қарады. Мен алыстан талып жеткен бұрылысты айнала берген пойыздың ысқырығын естідім. Өлік жатқан бұрышта қараң-құраң қозғалыс басталды. Үндістердің бірі табыттың қақпағын көтеріп, атам оған төсекте ұмыт қалған марқұмның бөтенкесінің сыңарын салды. Тағы да пойыздың ысқырығы шықты, бұл жолы ысқырық алыстау жақтан естілді. Бірден түсіне қойдым: “Үшке жарты қалған екен”. Мен дәл осы уақытта (Макондоны айналған пойыз ысқырған кезде) мектепте балалардың екі-екіден жұптасып, түстен кейінгі бірінші сабаққа бара жататынын есіме түсірдім.

“Абраам”, – деп ойлады.

Мен баланы ертпеуім керек еді. Бұл бала қарайтын көрініс емес. Мен де, отызға толғалы отырған менің өзім де, мәйіттің айналасындағы азалы ауаны жұтуға дәтім әрең шыдайды. Біздің әлі де тұрып кетіп қалуымызға болады. Он жеті жыл бойы пенде баласымен не бір ілтипатты, не бір ізгілікті дерлік қарым-қатынаста болмаған адамның рухы сіңіп кеткен бөлмеде отырудың ауыр екенін әкеме айтуымыз керек. Сірә, жалғыз менің көкем ғана осы адамға жанашырлық көзқараста болған тәрізді. Оның осы іштартушылық сезімінің арқасында ғана ол енді мына төрт қабырғаның ішінде іріп-шіріп қалмайтын болады.

Мұның бәрінде бір қайғылы әрі күлкілі бірдеңе бар. Мені осы алаңдатады. Енді бір минуттан кейін біз көрген жан қамығудан гөрі қанағат табатын табыттың артынан ілесе шығамыз, Мені осы мазалайды. Макондода бір пенде игі тілеумен еске алмайтын адам шіріп жатқан табыттың соңынан әкемнің, бала жетектеп менің ергенімді, сөйтіп зиратқа мейірімділік көрсетпек болған, жақсылықтары ертеңгі күнгі масқараларының бастауы болар үш адамның бара жатқанын терезелерінен көріп отырған әйелдердің түрін көз алдыма елестете алар емеспін. Әкемнің осы бірбет-кейлігінің кесірінен ертеңгі күні біздің өзіміздің тәнімізді жерге беретін бірде-бір жанның табылмауы да ықтимал.

Баланы несіне ерттім екен? Әлде әкем: “Сен менімен бірге барасың” деген кезде менің ойыма келгені өзімді қорғанышсыз сезінбеу үшін баланы ерту болды ма екен? Ендігі отырысымыз мынау, қыркүйек күнінің қапырығында, ертеңгі күні қастарымыздың аяушылықты білмес куәларына айналатын заттардың қоршауында отырмыз. Әкем мұның бірін де ойлап жатқан жоқ. Ол өзінің өмір-ғұмырында, сайып келгенде, қоғамдық пікірді көзге ілмей, ең бір ұсақ-түйек дейтін міндеттерінің өзін, мұнысы әдептілікке жатар-жатпасына да қарайламай, жеріне жеткізе орындап келеді. Тегінде осыдан жиырма бес жыл бұрын осы адам біздің табалдырықты алғаш аттаған кезде қонағының қолайсыз қылықтарын көріп отырған әкем күндердің күні келгенде, селенде мына пенденің сүйегін құзғындарға тастайтын адамның табылмасын парықтаса керек. Сірә, сол кездің өзінде әкем туатын қиындықтарды алдын ала болжап, ықтимал қолайсыздықтарды да өлшеп-пішіп қойған секілді. Енді міне араға жиырма бес жыл салып, ежелде мойнына артқан міндетін, мәйітті Макондонның көшелерінен өзі арқалап өтсе де, әкемнің ақырына дейін орындамай тынбасына да сөз жоқ.

Дегенмен, сағаты соққан кезде бұған оның өзінің жігері жетпей, сөз жоқ, мен түсінетін жасқа келмей тұрып, өзінің мойнына алған

жан төзгісіз парызын өзімен бірге орындауға мені де мәжбүр етіп отыр. Ол маған: “Сен менімен барасың”, деген уақытта оның сөздерінің мәнісін мен парықтап үлгергенім жоқ, жұрттың бәрі өз інінде іріп-шіріп күлге айналуға тиіс деп ұйғарған адамды жерлеудің қаншалықты қайырсыз күлкілі іс екенін қапелімде ұғына алмай қалдым. Ақыры осымен тынарына адамдар үміттеніп қана қойған жоқ, солай боларына сеніп те, өзірленіп те жүрді, Құдайдың бір көңілі түскен күні мекеннің үстінен оның өлігінің иісі аңкитынына, әрі бұған ешкімнің қиналып-қайғырмасына, күйініп-қапаланбасына, қайта көп күттірген сын сағаттың соққанына – баршаның қуанарына, сондай-ақ ашу-өкпенін ең бір қалтарыс қуысына дейін тоят тауып – тыншуына дейін шіріген өлі дененің жүрек айнытарлық мүңкіген иісінің ұзағырақ ауада қалқып тұруын қаларына кінәратсыз адал көңіл, ақ жүректерімен иланған еді.

Міне, біз Макондоны осындай көп күттірген қызығынан айырып отырмыз. Менің бойымда біздің бұл батылдығымыздың өзі белгілі бір шамада адамдардың көңілінде өкініш пен реніштің орнына, мұның өзі әлі жеңіліс емес, кейінге қалған жеңістің ұшығы ғана деген ұғым қалдырған шығар дейтін сезім қалды.

Ел-жұртты он жыл бойы жайлаған докторға қарсы өрбіген бітімсіз жаулықтың жалыны ендігі жерде бізге қарай ойыспасына кім кепіл, баланы оған шарпытпау үшін үйде қалдыру керек еді. Баланы бұл іске араластырмау керек еді. Ол өзінің неге мұнда отырғанын, неге осы лас бөлмеге келгенін түсінбейді. Ол аяқтарын ақырын арлы-берлі қозғалтып, алақандарын орындыққа тіреп, мұның өзі не екенін, осы шешімі қиын жұмбақты өзіне ұғындыруын күткен сияқты, үнсіз жаутаңдап отыр. Мен оның сезімнен арыға баруына кедергі келтіретін есікті ешкімнің оған ашып бермесіне, ешкімнің мұндай әрекет жасамасына сенгім келеді.

Ол бірнеше рет маған жаутаңдап қарады, мен оған өзімнің ішкі сезімімнен өзімнің жасырынуым үшін киіп алған мына жабық жағалы көйлегіммен, басымдағы ескі қалпағыммен оған жат, бейтаныс адамдай көрініп отырғанымды түсінемін.

Егер Меме тірі болғанда, осы үйде болғанда, онда әңгіменің жөні бөлек. Онда мені сол үшін келді, қайғысына ортақтасуға келді деп ойлар еді. Шындығында, ол қайғырып жатпас еді, бірақ жорта солай істегенде, Макондо оған оп-оңай сенер де еді. Меме осыдан тура он бір жылдай бұрын жым-жылас жоқ болып кетті. Доктордың өлімімен бірге оның қайда екенін, жоқ дегенде сүйегінің қай жерге көмілгенін білу мүмкіндігінің өзі желге ұшты. Меме жоқ, ал егер

ол осында болса – егер ақырына дейін анықталмай қалған, болған оқиға болмай қалған күнде – онда Меме оның төсегінде алты жыл бойы жылынып, бірақ жаман қашыр құрлы сүйіспеншілігі мен жан жылуын көрсете алмаған адамның емес, тұрғындардың жағына шығуы әбден мүмкін.

Құлағыма пойыздың бұрылыстағы ысқырығы жетті. “Үшке жарты қалған екен”, деп ойладым, бірақ қазір күллі Макондонның назары біздің бұл үйде не істеп жатқанымызды бағып отырғаны туралы ойды санамнап шығара алар емеспін. Мен әбден жүдеп-жадап солып қалған, кескінімен де, киімімен де елеске ұқсап кеткен сеньора Ребеканың қалай электр желдеткіштің алдында отырғанын көз алдыма елестетуге тырыстым. Терезеге тартылған сым торлар оның жүзін көмескілеп тұр. Алыстап бара жатқан поездың ысқырығына құлақ түріп, ыстық пен наладан ындыны құрыған ол қалақтары жүрек құсап, бірақ кері бағытта айналып тұрған желдеткішке еңкейіп, күнбе-күнгі күйкі тірліктің тамырларына жармаса-жармаса қаусаған кемпір өзінше ысқырынады: “Мұның бәрі де албастының құйтыркысы”.

Сал болып жатқан Агеда стансаға жігітін шығарып салып қайтып келе жатып, ешкім көрінбеген соң бұрышты айнала беріп қолшатырын жазған Солитаны көрді; бикеш жас тәннің шаттануына масайрап келеді, кезінде ондай сезім кейіннен діндарлық дертіне ұласып кеткенше, Агеданың бойын да кеулеген, енді ол сол дерттің уытымен күбірлеп жатыр: “Қоқысқа аунаған мегежінше мауығып төсекте жатар ма едің, сен қар”.

Осы ойдан арыла алар емеспін, қазір үшке жарты қалғанын ойлай беремін. Ыстық шаңның астында пошта қашыры тымпылдап жүріп келеді, соңынан тезірек газет алу үшін түстен кейінгі дамылын үзген екі еркек ілесіп келеді. Шіркеу құжырасында жуан қарнының үстіне ашқан дұғалығын салып қойып, Анхель әкей қалғып жатыр. Ол қашырдың аяғының тықырын естіп, ұйқысының мазасын қашырған шыбындарды қаққылап, күбірлейді: “Тегінде осы дұшпара менің түбіме жетер”.

Әкем ештеңеден ығатын емес. Ол тіпті табыттың қақпағын ашып ішіне ұмыт қалған башмақты салуға дейін барды. Әйтеуір жан баласына қажеті жоқ пендеге пейіл білдіру оның ғана қолынан келеді. Табытты шығара бергенде табалдырықта алдымыздан қолдарына несеп пен нәжіске толы түңгі оқашаларын ұстаған бір топ адам тосып алып, халықтың ырқына кереғар келгеніміз үшін лас-насын үстімізге төгіп берсе, мен таңырқамас едім. Әкемді

құрметтегеннен олар бұлай істемеуі де мүмкін. Дегенмен осы үйдің жанынан өткен ерлер мен әйелдердің талай-талай ыстық күндерде көкірегінде әлдилеген ықылас-пиғылынан айырудың қаншалықты пасық қылық екенін біліп осылай істеуі мүмкін. “Ерте ме, кеш пе, біз бәрібір оның шіріген иісін иіскеп, насаттанатын боламыз”, – дескен олардың әрқайсысы іштей. Бірінші үйінен бастап, соңғы үйіне дейін күллі Макондо солай дескен.

Көп ұзамай сағат үшті соғады. Сеньорита оны біледі. Сеньора Ребека мені көшеде көріп қалып, тордың арғы жағынан көрінбейтін желдеткіш лебінің астынан шығып, маған үн қатты: “Сеньорита, ол албасты ғой, оны өзіңіз де білесіз”. Ертең мектепке менің ұлым емес, мүлде басқа бала барады. Ол өседі, перзент сүйеді, ақыры өледі, бірақ сонда оның христиан салты бойынша жерге көмілуіне ықылас туғызарлық алғыс сезімінің ешкімнің бойында тумалуы кәдік.

Егер осыдан осыдан жиырма бес жыл бұрын менің әкеме қолына ұсыныс жасалған хатын ұстап осы адам келмесе, ғадеті бойынша шөппен қоректеніп, бүгін шарасынан шығып кеткен иттің көздеріндей жанарларымен әйелдерге ішіп-жей қарайтын ол осында қалып қоймаса, онда мен бүгін уайым-қайғысыз үйде отыратын едім. Бірақ бұл менің туғаннан маңдайыма жазылған көрешегім шығар. Мен отызға толғанша, төбемнен төнген биылғы кібісе жыл туғанша, әкем: “Сен менімен барасың”, – дегенше менің жазмышым бұқпантайлап, алыстан аңдып келген екен. Мен жауап қатып үлгерген жоқпын, әкем таяғымен үстелді бір салып: “Басқа жол жоқ, қызым. Таң алдында доктор асылып қалыпты”, – деді.

Бөлмеден шығып кеткен үнділіктер балға мен бір қорап шеге алып, қайтып келді. Бірақ табытты шегелеген жоқ, шегелерді үстелге тастап, өздері бұрын өлік жатқан кереуетке жайғасты. Атам сабырлы сияқты, бірақ оның сабырлылығына бейқамдық пен байыптылық жетіспей тұрған тәрізді. Табытта жатқан өліктің сабырындай емес, оның ұстамдылығының ар жағынан шыдамсыздық қылтияды. Онда көнбістік пен көнтерілік жоқ. Ол бөлменің ішінде ақсаңдай басып, шашылып жатқан заттарды жинастырумен жүр.

Бөлмеден шыбын көргенде, мені олар табытқа кіріп кеткен бе деген ой мазалайды. Табыт әлі шегеленген жоқ, бірақ мен алғашында көршілес үйлердегі электр желдеткіштің ызылына балаған дыбыс табыттың жақтаулары мен өліктің бетіне соғылған

шыбындардан шығып жатқан секілді. Мен көзімді жұмып, басымды шайқаймын. Атам жағданды ашып, әлдебір заттарды шығарып жатыр, олардың не екеніне көзім жетер емес. Кереуетте төрт шок жылтырайды, бірақ шылым шегіп отырғандардың жүздері көрінбейді. Қапырықтан, таусылып бітпес тосудан, шыбындардың ызыңынан әбден діңкелеген менің құлағыма біреу сыбырлайтын сияқты: “Сенде бір күні осылай жататын боласың. Шыбын ұшқан табытқа жатасың. Сен әлі он бірге де келген жоқсың. Бірақ күндердің күнінде сені жабық табыттың ішіндегі шыбындарға жемге беретін болады”. Мен екі аяғымды бірдей созып, өзімнің жып-жылтыр қара бөтеңкелеріме қарадым. “Бауым шешіліп кеткен екен” деп іштей ойлап, апамның жүзіне қарадым, Ол да маған бұрылып, еңкейіп бөтеңкемнің бауын байлап берді. Апамның шашынан шакаптың ыстық, ауыр лебі, баздана бастаған ағаштың иісі келіп, есіме тағы да тар табытты салды. Тынысым тарылып кетті. Менің кеткім келді, сыртқа шығып, көшенің ыстық ауасын жұтқым келген мен, соңғы амалымды көлденең тарттым. Анам бойын жазған сәтте, құлағына сыбырладым: “Мама!” – “Иә?” – деп ол жымия жауап қатты. Тершіп қызара бөрткен жүзіне бетімді тақап: “Менің сыртқа шыққым келіп тұр”, – дедім даусым дірілдеп.

Анам атамды шақырып, оған бірдеңелерді айтты. Атамның көзілдіріктің аржағынан жылтыраған кірпік қақпай қараған қысық көздері маған қадалды. “Қазір болмайды”, – деді ол маған. Мен бойымды жинап, сәтсіздігіме онша палымай-ақ тынышталдым. Оқиғалар тағы да әрең жылжи бастады. Кенеттен көз алдымнан әлденелер тез-тез қарауыта бастады. Анам менің иығыма еңкейіп: “Жеңілдедің бе?”, – деп сұрады. Даусы қатқыл, зілді, сұрап тұрған жоқ, жазғырып тұр. Қарным бос, бірақ анамның сауалынан кейін ауырлап, ісініп кеткен секілді, бәрі-бәрі үшін, әсіресе оның қаталдығы үшін ызаланған мен ашумси: “Жоқ, жеңілдеген жоқ”, – деп қалдым. Қолдарымды ішіме басып, аяқтарыммен жер тепкілегім (айтқанымды орындатудың келесі тағы да бір онтайлы қаразы) келіп кетті, бірақ аяғымның астында ештеңе жоқ, жер мен аяғымның арасында қуыс қана бар.

Бөлмеге біреулер кірді. Бұл атамның адамдарының бірі және оған ілесе полицей мен жасыл қаудырлақ шалбар киген, белдігіне тапанша байлап, қолына кең қайырма жиекті қалпағын бүктей ұстаған адам келді. Атам орнынан түрегеліп оған қарай қадам басты. Жасыл шалбарлы адам қараңғыда жөтелді, атама бірдене деген ол қайтадан жөтелді. Ол жөтеліп тұрып, полицейге терезені ашуға бұйырды.

Ағаш қабырғалар жұқа сияқты. Оларды тығыздалған күлден жасағандай әсер туады. Полицей мылтығының дүмімен ысырманы салып қалғанда, мен енді есікті ашудың қажеті болмайды, қабырғалары қақыраған үй өзінен-өзі құлап түседі, жел құлатқан күл сарай секілді шусыз шөгіп кетеді деп ойлап қалдым. Енді екінші рет ұрғаннан кейін төбемізге қираған тақтай сынды бірденелер үйілген біз, сірә, көшенің ортасында, ашық аспанның астында қалатын шығармыз. Екінші қайтара ұрғанда терезе шалқасынан ашылып, бөлмеге жарық лап қойды. Жарық күшпен кірді, ашылған есіктен кірген адасқан аң сияқты үнсіз жүгіріп жүріп бұрыш-бұрышты тіміскілеп, қабырғаларды тырналап, сілекейі шұбырып жүріп, ақыры қауіпсіз бұрышты тауып алып тыншыды.

Терезені ашқаннан кейін заттардың сұлбасы айқын көрінді, рабайсыз елестер секілді. Анам күрсіне терең тыныс алды. Маған қолдарын созып, тіл қатты: “Көргін келе ме, терезеден біздің үйге қарашы”, – деді. Оның қолында отырып мен Макондоға алыстан жолаушылап оралған адамның көздерімен қарадым. Бадам ағаштарының саясында тұрған өзіміздің сыры кеткен ескі үйімізді көрдім. Осы арадан қарағанда, мен анау шуаққа малынып тұрған жайқалған көктің ортасында бұрын-соңды болмаған адамдай күй кештім, біздің үй – үй емес, түнде, мен қорқынышты түстер көргенде, анам айтып жұбататын, кейін біз тұратын қиялдағы елес секілді ғажайып сарайдай көзге басылады. Жанымыздан ысқырынып, бізді көзге ілмей самарқау басып Пепе өтті. Көршінің баласы жаңа ғана шашын алдырған сияқты, адам танымастай өзгеріп кетіпті.

Осы тұста өңі алабұртып, өзі быршып терлеген, көйлегі ағытулы алкальд түрегелді. Ол өзінің дәлеліне өзі масаттанып, қызара бөртеп менің жанымға келді. “Иіс шыққанша, біз оның өлімін растай алмаймыз”, – деді ол көйлегін түймелеп, сигаретін тұтата бергенде басымен табытты нұсқады, түпкі ойы белгілі: “Енді мен заңды бұзды деп ешкім айта алмайды” дейтін қисын. Мен оның көздеріне жанарларымды тайдырмай қаймықпай тіке қарадым, оның ойларының терең түкпіріне дейін үңілгенімді сездіргім келіп, былай дедім: “Сіз басқалардың ырқына жығылып, заңды бұзып тұрсыз”. Ол дәл осы сөздерді күтсе керек, іле жауап қатты: “Сіз, полковник, кісілікті кісісіз, менің дұрыс істеп тұрғанымды мойындауыңыз керек”. Мен айтамын: “Оның өлгеніне сіздің көзіңіз әбден жетіп тұр ғой”. Оның жауабы: “Өте дұрыс, бірақ түптің түбінде, мен шенеушік қанамын. Бірден-бір заңды құжат – дәрігер қол қойған

өлім туралы куәлік”. Менің айтқаным: “Егер заң сіздің жағыңызда екен, онда дәрігерді алдырыңыз, ол куәлік берсін”.

Маған алкальдтің селен жұртының оған деген өшпенділік сезіміне ортақ екені түсінікті. Өшпенділік оның есігінің аузына сол бір қантөгісті түнде жаралыларды әкеліп, айғайлаған кезден бергі (ол есікті ашпай іште тұрып жауап қатқан) он жыл ішінде өрши берген; “Доктор мына жаралыларға жәрдемдесіңіз, басқа дәрігерлер бос емес”, – деп айғайлағанда да ол есікті аспаған (жабық есіктің алдында жаралылар жатқан); “біз өтініш айтатын жалғыз адам өзіңіз, мейірімді болыңыз”; ол көптің ойынша (сонда да ол есік аспаған) бөлменің ортасында тұрып, қатыгез сарғыш жанарларына жарығы түскен қолындағы шамды жоғары көтеріп: “Мен білгенімнің бәрін ұмыттым, басқа жерге апарыңдар”, деп үн қатқан, сөйткен де тарс жабулы есіктің арғы жағында қалған (содан бері бұл есік ешқашан ашылған емес); ал өшпенділік өршіп, жайыла берген, оның өмірінің соңғы күніне дейін Макондо жұртына еркін тыныс алдырмайтын індетке айналған. Өйткені сол түнде доктордың осы төрт қабырғада қамалып, қақалып өлуін тілеген қарғыс түрінде айтылған үкім естіген жанның бәрінің де құлағында қалған еді.

Осыдан кейін ол табандатқан он жыл улап тастай ма деген қорқыныштан жұрт ішетін суды да ішкен жоқ, өзімен тұратын үнді әйелмен бірге ауласында өсіретін көкөністі ғана талшық етті. Осыдан он жыл бұрын оның өз басы Макондоға көрсетпеген аяушылықты бүгін Макондо оған да көрсетпеу керек деп санайды. Селендегілер бүгін оның өлгенін біліп отыр (бүгін бәрі де, сөз жоқ, иықтарындағы ауыр жүктен арылғандай жеңілейіп оянған), әрі талайдан бері тосқан, жандарын жай таптыратын оқиғаның рақатына батуға әзір. Олар сол күні ашылмаған есіктің арғы жағынан мүңкіген мәйіттің иісіне қанып құмарларынан шықпақшы.

Парызымды орындаймын деген мен адамдардың қатыгездігінің алдында өзімнің қауқарсыздығымды сезіндім, көзі қарайған тобырдың сүйектеріне сіңген өшпенділігі мені тұйыққа тіреп, тас қорғанға қамаған тәрізді. Шіркеуге дейін менің ынта-жігеріме қарсы қоятын қарекет тапқан түрі бар. Анхель әкей менің бетіме мынадай уәжін салық етті: “Мен киелі топыраққа алпыс жыл бойы құлшылықсыз өмір сүріп, асылып өлген адамды жерлеуге рұқсатымды бермеймін. Жаратқан да сіздің рақымшылық емес, қыңырлықтың қырсығы ғана болып табылатын істен бойыңызды аулақ салғаныңызды құптар еді”. Менің айтқаным: “Жазу бойынша

өлгендерді жерлеу – мейірімділіктің ісі”. Анхель әкейдің қайтарған жауабы: “Рас, бірақ мынадай жағдайда мұны біз емес, санитарлық қызметтің жасағаны ләзім”.

Мен бәрібір келдім. Өзіммен бірге қолымда өскен төрт гуахироны ерте келдім. Қызым Исабельге маған ілесе жүруді міндет еттім. Сол арқылы бұл қарекетіміз мейлінше дағдылы, көптің көзі үйренген іске айналды. Егер өлікті Макондоның көшесінде өз қолыммен сүйрелеп, зиратқа ала жөнелсем, әрине, онда мұным қасақана жасалған қысастық сипат алар еді. Менің өз өмірімде көрмегенім жоқ, бірақ Макондоның бәріне бара беретінін де білемін. Олар менің кәрілігімді, республика полковнигі, оның бәрін былай қойғанда, ақсақ скенімді, әрі арымның тазалығын ескеріп жатпай, мені аямаса да, олар әйел еді-ау деп менің қызыма аяушылық білдіретініне үміттімін. Мен оны өзім үшін келтірген жоқпын, түптің түбінде, марқұмның жанының тыныштығы үшін, арырақ үңілсек, қасиетті парызын орындату үшін де ерткенім жоқ. Мен Исабельді қорыққандығымнан да емес, керек десеңіз, мейірбандықтап ерттім. Ол өзімен бірге баланы ерте келді (сондай себептен ерткен шығар деп ойлаймын), енді міне үшеуміз басқа түскеннің баспағын да, батпағын да кешудеміз.

Біз кірген кезде өлік әлі де асулы күйінде тұрған шығар деп ойлаған едім, бірақ үнділіктер алдымызды ораған екен, мәйітті керуетке жатқызып, бірер сағатта бәрі де бігер деген ішкі үмітпен жерлеуге лайық киімдеріне дейін киіндіріп қойыпты. Кіргеннен кейін табыттың әкелінуін тостым, қызым мен балақайдың бұрышқа отырғанын көрдім, олар доктор өзінің бұл ұйғарымының сырын ұқтыратын бірдене қалдырған жоқ па екен деген оймен бөлменің ішін мұқият шолуда. Шкаптың есігі ашық, ыбырсыған қағаз, бірақ бірде-бірі оның қолымен жазылмаған. Сөренің үстінде уәспілік анықтамалық жатыр, осыдан жиырма бес жыл бұрын алғаш рет үйіміздің табалдырығын аттағанда, біздің отбасының адамдарының бәрінің киім-кешегі сыйып кетерліктей абажадай ауқымды жағданынан алып шығатын сол баяғы анықтамалық. Жағданда бар-жоғы екі жейде, жасанды мілік, онысы да өзінікі болмауға тиіс, өйткені оның тістері сап-сау, тас кеміреп күйінде еді, содан кейін белгісіз біреудің суреті мен осы уәспілік анықтамалық қана бар екен. Суырмаларды бірінен кейін бірін ашып ақтарғанымда, қолыма ілінгендері баспалы қағаздар, ескі шаң басып сарғайған қағаздар ғана, ең астыңғы суырмадан талайдан бері қолданусыз жатқаннан тозан басып, тотыға бастаған жасанды мілік қана шықты. Үстелде өшкен шамның жанында ашылмаған

қалпында газеттер жатыр. Мен соларды қарай бастадым. Олар француз тілінде жазылған, ең соңғылары – осыдан үш ай бұрыпғы, жиырма сегізінші жылғы шілденің газеттері. Ашылмаған қалпында басқа да газеттер жатыр: жиырма жетінші жылғы қаңтардың, жиырма алтыншы жылғы қарашаның газеттері... Ең ескілері – он тоғызыншы жылдың қазанына келеді. Менің ойыма келгені: *“Тоғыз жыл бұрын, өзіне қарғыс түрінде шығарылған үкімнен соң тура бір жылдан кейін ол газеттер оқуды қойып кеткен. Сонда өзінің отанымен және отандастарымен соңғы байланысын үзген”*.

Адамдар табытты енгізіп, ішіне мәйітті түсірді. Осыдан жиырма бес жыл бұрын оның менің есігімді ашқаны, қолыма үлкен соғыстың соңына қарай Атлантика жағалауы генерал-интендантының міндетін атқарған полковник Аурелиано Буэндианың маған арнап, Панамадан жазған кепіл хатын ұстатқаны есіме түсті. Оның түпсіз жағданынан ұсақ-түйек заттарын шығара бастадым. Құлыпсыз жағданы бұрышта жатыр, онда ол осыдан жиырма бес жыл бұрын өзімен бірге әкелген сол баяғы заттары салулы еді. Ойыма келгені: *“Екі жейдесі, әлгі мілігі, сурет пен ескі уәспілік анықтамалығы бар болатын”*. Мен қолыма ілінгендерін жинастырып, жабылмай тұрғанда деп, табыттың ішіне сала бердім. Сурет жағданның түбінен табылды, ол келген күні қалай жатса, сол орнында қалған тәрізді. Бұл кеудесіне ордендер такқан әскери адам бейнеленген дагерротип. Табытқа суретті салдым, мілікті және соңынан ала ескі уәспілік анықтамалықты салдым. Содан кейін адамдарға табытты жабуға белгі бердім. Ойыма алғаным: *“Міне, ол тағы да сапарға аттанып барады. Соңғы сапарына осының алдында жүрген сапарында ұстаған заттарын алғаны жән емес пе? Мұнда тұрған қандай да бір өрескелдік жоқ, бәрі де жаратылыстың өзіне лайық”*. Осы арада маған алғаш рет өліктің ақыры өзіне қолайлы орын тапқаны жайында ой келген тәрізді.

Бөлмені қайта шолғанда кереуеттегі ұмыт қалған бөтенкеге көзім түсті. Қолыма алған бөтенкемен әлгі кісілеріме белгі бердім, олар қақпақты қайтадан көтере берген мезетте Макондодан ұзай берген пойыздың ысқырығы естілді.

“Үшке жарты қалды, – деп ойлады. – 1928 жылғы 12 қыркүйектегі сағат үшке жарты қалған мезгіл. 1903 жылы шамамен дәл осы мезгілде ол алғаш рет біздің дастарқанымыздың басына отырып, түстігіне шөп сұрады”. Аделаида одан: *“Қайдағы шөп, доктор?”*, – деп таңырқай сұрады. Ол күйіс қайыратын малдың дыбысына ұқсас мыңқылдаған даусымен: *“Кәдімгі шөп те, бибі. Есектер жейтін шөп”*.